

ÚJ MAGYAR NÉPRAJZUNK

KEVÉS OLYAN LELKIISMERETI KÉRDÉST jelentő feladatot ismerek, mint egy komoly magyar könyv megírását. Más, szerencsésebb körülmények közt élő, gazdagabb és nagyobb nemzeteknél, ha egy könyv nem sikerül, csakhamar követheti egy másik, a célt jobban szolgáló kötet. A német, az angol vagy a francia tudós valamely tárgyról a legelvontabb, a legtudományosabb módon írhat, tárgyát a tiszta tudomány elefántcsonttornyába zárkózva szemlélheti — mert ugyanakkor más megírhatja ugyanazt egy olyan könyvben, amely a széles körökhöz szól, azok szellemi szükségleteit elégíti ki. A magyar tudóst a világitótoronyórhöz hasonlíthatnám, akinek feladata, hogy minél nagyobb sugarú körben szórja szét tudásának fényét, hogy felismeréseivel a magyar élet minél szélesebb köreit szolgálja és világítsa meg. Nem elég az, ha a magyar tudós sokat tud, tiszta a látása — megismeréseit úgy kell előadnia, hogy könyvét egyaránt használhassák a tudós és a tudásra szomjas szélesebb rétegek — sőt hogy előadás- és írásmódja minél többeket csábítson a betűmezőkre. Egy magyar könyv, amely csak keveseket érdekel, évtizedekre elzárja az ugyanezen témáról szóló és esetleg többek érdeklődését lekötő műnek a kiadását — különösen akkor, ha a könyv az átlagon túlmenő terjedelmű, ha az monumentális és standard könyv. Ha ilyen könyv jelenik meg, akkor aggodalmas, izgalmas nyugtalansággal kezdjük azt lapozni, mert hiszen az ilyen magyar mű egy generációt fog szolgálni.

Mindez fokozottan érvényes akkor, amikor a könyv nemzeti életünknek valamely jelentős alkotóelemét tárgyalja, olyan kérdést, amely fontos kulturális, politikai vagy gazdasági kérdések jövőbeli alakulására nagy befolyással lehet. Épp azért az ilyen könyv — meggyőződésünk szerint — nem lehet sohasem egyszerűen leíró tudományos munka, tiszta ténymegállapítás, az ilyen könyvtől elvárjuk azt, hogy a tudományos ismereteken alapuló leírásokon túl a tények belső és külső törvényszerűségét, fejlődésmenetét és az idevágó történeti és kultúrtörténeti tényezőkkel való összefüggését tárja az olvasó elé, hogy az adott szellemi helyzettel számoljon és tudatos magatartásával eltalálja azt az irányt, amelyre reá kell vezetni az olvasók széles táborát. Természetesen ez soha nem jelentheti a tiszta tudományos igazság megtagadását: a kijelölt irány nem módosíthatja az igazságot — a felszántott és átkutatott terület teljes megértéséből kell következ-

tetnie annak az útmutató szellemi irányzatnak, mely a könyvből az olvasóba árad. Egy szóval megállapításokat várunk, melyek tudományos felismerésekre épülnek, azokból fakadnak s annál meggyőzőbbek, minél nagyobb harmóniába hozhatók velük.

Vájjon mindez nem vonatkozik-e fokozottabb mértékben a magyar nép széles rétegeinek, a földdel szorosan együttélő rétegeknek alkotásairól szóló nagyszabású és nagy olvasótábor számára írt műre, a Magyarország Néprajzára? Gondoljuk csak meg, hogy egy ilyen mű miért is íródik? Gondoljuk csak át, hogy a néprajzi tudomány vizsgálódási körébe tartozó szellemi és tárgyi alkotásoknak minő jelentősége van a magunk egészen sajátos nemzeti életére.

Azt hiszem, ahhoz semmi kétség sem fér, hogy a magyar kultúrpolitika egyik sarkalatos alaptétele annak hangsúlyozása, hogy a magyarság etnikuma eltérő a nyugati nemzetektől. Árván állunk Európa népei között, mások vagyunk — de mások is akarunk lenni, mások akarunk maradni annak dacára, hogy Szent István óta az országépítés egyik alapgondolata az, hogy a nyugati civilizáció számunkra hasznos értékeit magunkévá kívánjuk tenni, hogy a nyugati civilizáción közre kívánunk működni. Azonban ugyanakkor mégsem akarunk a magunk etnikai sajátosságainak feladásával a szomszédnépekhez asszimilálódni, még akkor sem, ha ez az álláspontunk nemzeti létünket nem kevésbé terheli. Mivel pedig civilizációnk felső rétegeiben vagy, ha tetszik, városi szektoraiban az Európához hasonulás kényszerűen eléggé messzemenő, mind nagyobb értéknek tartjuk a széles népi rétegek kultúrmunkájának eredményeit és pedig azért, mert azokban eredeti népi sajátosságaink erősebben élnek, mert ott a népi erők az idegenből átvett elemeket is a magunk sajátosságára tudták átformálni. Épp ezért, nemcsak hogy a hozzánk érkezett idegennek mutatjuk büszkén népi művészetünk virágos kertjét, amely tanúsítja egyfelől eredeti etnikumunkat, más mivoltunkat, másfelől pedig bizonyosságot tesz ennek az etnikumnak hatalmas alkotóerejéről, de ugyanakkor magunk között is mind nagyobb súlyt fektetünk ez értékeknek nemcsak megőrzésére, hanem életben tartására, az eleven életbe való bekapcsolására. Ennek pedig legfőbb és legerősebb eszköze a nép alkotásainak, tárgyi és szellemi produkcióinak megismertetése, azok értékeinek legmesszebbmenő tudatosítása. Ezt a munkát szolgálja a néprajz tudománya, mely éppen nagy nemzeti jelentőségénél és hivatásánál fogva, de különösképp egy belföldi széles olvasótábornak szánt kiadásban nem lehet csupán öncélú, körülíró és pusztán ténymegállapító mű, hanem feltétlenül népszerűnek és véleményformálónak kell lennie.

Elismerem, hogy nem kevés igénnyel lépek fel. Azt kívánom, hogy a népszerű tudományos magyar könyv, — különösen ebben az esetben — legyen sokszempontú, mert sokféle olvasóhoz kell szólnia, legyen előadásában, a tárgy beállításában, megírásában minél szélesebb olvasóközönséget magához vonzó, — s célzatában legyen nevelő, tanító és pedig alkotó értelemben tanító. Mindez magával hozza azt, hogy a magyar könyvet szerkesztő és író tudósnak nemcsak a maga tudományát kell ismernie, hanem egyúttal jótollú írónak kell lennie —

s az előtte álló közönséget szinte úgy kell ismernie, mint a maga tudománya anyagát.

Mindezek a követelmények messzemenően igazolják azt, hogy minő nagy lelkiismereti feladat egy magyar könyv megírása! De másfelől e követelmények felállítását is igazolja, hogy ha egy magyar könyvet bírálunk, akkor nem vezetnek személyi szempontok, kicsinyes okvetlenkedés — hanem a magyar könyv nemzeti jelentőségének legmesszebbmenő átérzése. Számunkra elképzelhetetlen olyan bírálat, amely úgyszólván kárörömmel leplezi le a balsikert; a magyar kritika alaphangja a nemzeti értékek feletti féltő gond lehet csak: lelkes öröm a sikeren, fájó szomorúság, ha egy könyv nem szolgálja úgy a nagy célokat, mint ahogy szeretnők. S ezt a fájdalmat nem leplezheti gyöngéd elnézés: a magyar sors igaz szolgája nem az, aki részvétellel leplez és ment, hanem az, aki kertelés nélkül mutat arra, aki jóakarattal dolgozik, de tévedett.

Mint már annyiszor, úgy most is feltorlódtak ezek a gondolatok, amikor a Magyarország Néprajza első kötetét kezembe vettem. Az első benyomás az őszinte öröme volt. Szép könyv, amely formailag sok tekintetben kiállja a versenyt gazdagabb országok könyveivel. Gazdag könyv, az illusztrációk százai szinte túláradnak a könyv partjain. És az építész különösen megörvendeztette, hogy a négy kötet közül mindjárt az első azt az anyagot hozta, amely őt leginkább érdekli: a magyar ház építéséről, bútortatáról, fűtéséről, világításáról szóló fejezeteket! Ilyen behatóan tárgyalva eddig csak a néprajzi folyóiratokban megjelent cikkekben ismertem kiváló etnográfusainknak a magyar házra vonatkozó kitűnő fejtegetéseit, melyek kapcsán oly sokszor merült fel bennem a gondolat, hogy mily fontos volna ezt összefoglaló formában hozzáférhetővé tenni. Éppen építészek számára mily fontos, döntő és sok nézetet tisztázó adatok hevernek e kevésbé ismert füzetekben! Milyen hallatlan technológiai készség él a magyar parasztban, aki úgyszólván semmiből, sárból és nádból, vesszőből és néhány ösztövére akácnak a törzséből megalkotta az Alföld házat. E kiváló tanulmányok ismeretében könnyen követhettem Bátky Zsigmond fejtegetéseit, melyeknek első alkalommal nagyjából való áttekintésére egy szabad vasárnapot szenteltem. Aztán több heti munka és gond következett, miközben, a szabadabb pillanatokban, mindig avval a jóleső érzéssel szálltak vissza gondolataim a könyvhöz, hogy mennyire üdvös és áldásos ennek a műnek a megjelenése, mennyi hézagot fog pótolni, mennyi téveszmének eloszlatását fogja szolgálhatni. Hiszen pl. mindnyájan tudjuk, — nemcsak mi építészek — hogy az úgynevezett „nemzet építő stílus“ megteremtésére mennyi lelkesedést és fáradságot fordított több mint két emberöltő. De talán csak mi építészek, nevezetesen akik az építészet háború utáni újjászületésén átestünk, tudjuk, hogy ezekben a törekvésekben mennyi téveszme burjánzott fel és él még ma is! Minő tévedés volt azt hinni, hogy a magyar népművészet díszítőelemeinek, nevezetesen a textíliáknak az európai célú épületeken való alkalmazásával nemzeti stílust lehet teremteni. Hiszen ez nemcsak építészeti tévedés volt — abból a sarkalatos félreértésből eredt, hogy a díszítmény lehet stílusalkotó

tényező. De félreismerték a magyar népművészet akkori felkutatói annak lényegi vonásait, amikor csak külsőségeit látták, és pl. figyelmen kívül hagyták azt a döntőfontosságú ténytet, hogy a magyar házának konstruktív elemeit sohasem díszíti. Ki látott magyar házat, melynek falait építője tarka virágosra festette volna! A dunamenti román háza falára díszítményeket alkalmaz, vályogfalra téglapillért fest — a lengyel szobája falára színespapírból kivágott díszítményeket ragaszt — a magyarnak háza fehér, ritkábban egyetlen erős színnel festett, szobája fehérre meszelt és a fehér fal elé állított színes bútorral, de még inkább a textíliák tarka színpompájával díszített. Azonban a konstruktív fal csaknem mindig fehér marad, s a színeket ragyogtató semleges háttér szerepét játssza.

Bizonyosra vettem, hogy a Magyarság Néprajzának első kötete mindezt majd jól megvilágítja, s az emberöltőnyi tévedéseket szerte-szórja. Ezzel a reménnyel tértem vissza a kötethez, de most, amikor másodszor vettem a kezembe és az első szomjúságon túl lapozni kezdtem, csalódás ért, szomorú csalódás. Hiányokat kezdtem érezni. Elsősorban a bevezető sorokban általánosságban elmondott hiányokat — az állásfoglalásnak, a véleményformálásnak a hiányát, de rövidesen jelentkeztek tárgyi hiányok is.

Most szemembe szökött,— s úgy tetszik, a távolabb álló olvasónak majd még inkább a szemébe fog szökni! — hogy a sok száz kép között nincsen egyetlen boltíves tomácú falusi ház! Pedig a köztudatban a magyar falusi háznak fogalma szorosán összeesik ezzel a szépséges formával. Vájjon miért nem találunk ilyent Bátky tanulmányának képei között? Azt, országos elterjedése dacára, nem tartja magyar sajátosságnak? Olyan a boltíves tornác, mint a műdal, vagy a cigányzene az ősi, a népi zene ismerőinek szemében? S ha így van, miért nem világosít fel tévedésünkről? Újra olvasni kezdtem—ezúttal nem a magam bizonyos mértékig az etnográfiai tudomány előadásmódját ismerő szememmel, hanem ellenkezőleg, igyekeztem a kívülállónak helyzetébe beleilleszkedni. Azt kérdeztem magamtól, vájjon lekötik-e ezek a leírások a figyelmet, követni tudja-e az avatatlan ezeket a morfológiai taglalásokat? Az az érzés alakult ki bennem, hogy ez legalább is kétséges. A laikus, úgy tetszik, hamarosan a lapozásra fog áttérni, a képeket fogja nézegetni és az azokhoz tartozó magyarázatokat fogja keresni. Kísérletet tettem, hogy ez könnyen sikerül-e? Sajnos, azt kellett megállapítanom, hogy a képek és a szöveg: összefüggését többnyire nehéz megtalálni. Vájjon nem károsítja-e ez a könyv célkitűzését: a népi alkotások mélyebb tartalmának széleskörű tudatosítását? Mint lapszerkesztéssel foglalkozó, ismerem a képek és a szöveg összefüggővé tételének technikáját: az oldaltükör szerkesztését. Az a benyomásom, hogy ebben a kötetben a képek elrendezését a tördelő szabta meg s nem a szerző. Ami a megírást illeti, azt kérdeztem magamtól, vájjon etnográfiát csak így lehet-e írni? Elővettem többek közt Hermann Ottó tanulmányát a magyar házépítésről: milyen friss, eleven, lenyűgöző ez a negyven év előtti írás még ma is. Úgy hiszem, hogy akár tudós, akár a legegyszerűbb értelmes ember is kedvvel és érdeklődéssel olvashatja. Visszaemlékeztem Bátky elő-

készítő tanulmányaira, amelyek a legteljesebb tudományos apparátussal boncolták a magyar ház kérdését, és szellemes eszközökkel világítottak bele annak keletkezésébe, genetikájába, elemei származásának titkaiba. Természetesen ebben a könyvben az az előadásmód nem volt alkalmazható — de az eredmények, az azokban a dolgozatokban kiderített összefüggések itt is előadhatók lettek volna. Úgy tetszik, hogy aki ezt a könyvet a kezébe veszi, erre igenis kíváncsi lett volna. De az egész előadást elevenebbé tette volna a historikus szemléletének alkalmazása. Miért fosztotta meg a könyv olvasóit ettől a tárgyalást vonzóvá tevő eszköztől?

Mert lássunk tisztán a kérdésben: a szerzők a legmagasabb tudományosság módszerét, a kutató és felderítő oknyomozó módszert nem alkalmazták úgy, mint ahogy azt tanulmányaikban tették, — miért nem mentek el akkor odáig, hogy írásuk megragadja a kívül álló olvasót is? A tudományosság látszatának megőrzése kedvéért történt ez? Vájjon a Magyar Történet nagyon olvasott kötetei tudománytalanok-e? Az eljárásnak eredménye szerintem mindössze az lesz, hogy bár a könyvet sokan megszerzik, az hamarosan a polcokra fog költözni s ott hamarosan dísz tárggyá válik. S ez a sajnálatos! A Magyarság Néprajzának állandóan kézben kellene lennie, állandóan olvasottnak kellene lennie, nagyszerű célját, a magyar nép alkotásaiban rejlő értékeket kellene mindenképpen tudatosítania.

Bizonyára ebből a tudományosságra való törekvésből ered az is, hogy a könyv a tárgyakat, a házakat olyan módon írja le, mintha a magyar azokat csakis fizikai szükségletei kielégítésére róttá volna össze s amikor ezt elérte, dolgát bevégeztnek tekintette. Úgy hiszem, hogy ezzel szemben mindnyájan meg vagyunk győződve arról, hogy a nép alkotásaiban többet akart elérni: röviden azt, hogy a maga dolgai: háza, bútorzata, viselete szép legyen, szépségvágyát kielégítse! S ki tagadná azt, hogy az alkotó magyarnak ez szinte páratlan módon sikerült! Nem sovinizmus diktálja ezt a hitet, hanem benső érzés, melyet hitelessé tesz az a ragyogás, amely érzésben tőlünk idegenek szemében is felcsillan, amikor a Nemzeti Múzeum Néprajzi tárába vezetjük őket. S nem akarom elhinni, hogy a ház leírója, aki egy életet töltött el e gyűjtemény közepett, ne érezné ezt a szépséget! És mégis tanulmányában egy szót sem ejt el a magyar ház esztétikumáról, szépségének lényegéről. Nem díszítőjelzők halmozását hiányolom, — hanem komoly esztétikai értékelést, méltányolást keresek — s fog keresni az olvasó, akit a néprajz anyagában a népművészet érdekel. Meglehet, hogy a szakmabeli etnográfusok szerint az etnográfia csak deskriptív tudomány s nem értékelő. Meglehet hogy ez így van, de ismét rá kell mutatni arra, hogy ez a mű nem a szakma részére készült, — legalább is propagatív előkészítése szerint ítélve — hanem a sokak számára. S hiába, ezeket éppúgy a művészi érdeklő, mint ahogyan a népi építő a pusztai szükségletek kielégítésén túl szépségre is törekszik.

Mindennek megállapítása fájó érzésekkel töltött el. Ismét egy nagy lehetőséget mulasztottunk el: egy nagy nemzeti értékcsoporthoz

a nemzeti öntudatba való bevitele lehetőségét. Mert ez a kötet egy egészen szűk kör részére készült: a szaktudósokkal szomszédos, különleges érdeklődésű, az általánosnál magasabb műveltségi fokkal rendelkezők csoportja fogja annak hasznát látni, az fogja ezt az anyagot esetleg tovább adhatni, de azok, akikhez a könyvnek mint „népkönyvnek“ szólnia kellene, úgy tetszik, aligha fogják azt a maguk könyvévé tenni. Ez a könyv — legalább is az első kötet után ítélve — egy másiknak kiadását, másoknak megírását követeli: hogy csak egyet említsek, pl. a magyar ház esztétikáját előadónak megírását.

Hangsúlyozom, hogy mindez nem akar okvetlenkedés lenni, hanem mindez a magyar ügy, a magyar könyv feladatainak benső átérzéséből és felismeréséből fakad. A magyar könyv nem lehet öncélú, hanem annak mindig alkotó, teremtő célokkal teljesnek kell lennie. Meggyőződésem, hogy aki e felfogást osztja, el fogja ismerni azt, hogy a Magyarság Néprajza elleni kifogások a helyzet higgadt mérlegeléséből fakadtak. Nem arról van szó, hogy a könyvnek nagy értékeit el ne ismerném, hanem arról, hogy ez a könyv mennyivel több lehetett volna, ha a szerzők nemcsak a maguk anyagát ismerik, ha könyvüket nem csak az öncélú tudományosság jegyében írják meg, hanem morális felelősségük tudatában, a széles körben érdeklődő olvasók táborát a magyar etnikum sajátosságainak megismerésében egy tisztultabb véleményhez vezetik el: — ezzel e művet a tudományosság megtagadása nélkül, nemzeti célok szolgálatába állíthatták volna.

BIERBAUER VIRGIL